

TASAVVUFTA ÇOCUK VE ÇOCUKLUKLA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR CONCEPTS RELATED TO CHILDREN AND CHILDHOOD IN SUFISM

Edibe BOYRAZ
Yozgat Bozok Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
edibeboyraz@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2388-5855

ÖZ

Geliş Tarihi:
09.01.2023

Kabul Tarihi:
19.06.2023

Yayın Tarihi:
30.06.2023

Anahtar Kelimeler
Tasavvufta Çocuk
Tasavvufta Çocukluk
Veled-i Kalp
İbnü'l-Vakt

Keywords
Child in Sufism
Childhood in Sufism
Walad al-Qalb (The
child of the Heart)
Ibn al Waqt (The
son of the Moment)

Tasavvuf ıstılahında çocuk ya da çocukluk ile ifade edilen kavramlar ve bu kavramlardan neş'et eden birtakım manalar mevcuttur. Bu bağlamda tasavvufta çocuk/çocukluk, bireyin tekâmül basamaklarında varlık gösteren bir sembol hüviyetinde olduğu düşünülebilir. Öyle ki, çocukluk, henüz olgunlaşmamış insanı sembolize etmesi ve olgunlaşan insanın temyiz çağına ermesi ile son bulan bir devir olarak göze çarparken, müridin mürşidi ile ilişkisinde evlat ve ebeveyn prensibinin takip ediliyor olması da dikkat çekicidir. Öte yandan, kalp, kulda tevhid noktası olarak telakki edilmektedir ve kalpte bulunan nokta-i süveydâdan veled-i kalbin zuhuru söz konusudur. Bu mana çocuğu, insanın bizzat kendi hakikatidir ve tasavvufta yeri, ayrı bir öneme haizdir. Ayrıca çocukluk, insanın aslına ve saflığa kavuşması, dolayısıyla tasavvufun yegâne gayelerinden biri olarak da değerlendirilmektedir ve son olarak "İbnü'l-vakt" kavramında vakit ve çocukluk hususiyetlerinin bir arada zikredilmesi söz konusudur. Dolayısıyla bu makalede, tasavvufta çocukluğun ifade ettiği, ya da "çocukluk" ile ifade edilen manalara ve mana kalıplarına etraflıca yer verilmeye çalışılacaktır.

ABSTRACT

There are concepts expressed with childhood in the term of Sufism and some meanings arising from these concepts. In this context, childhood is a symbol that exists in the evolutionary stages of the individual. So much so that, while childhood stands out as a period that symbolizes an immature person and ends when the matured person reaches the age of appeal, it is also remarkable that the principle of child and parent is followed in the relationship of the disciple with his master. On the other hand, the heart is the point of tawheed in the servant, and the emergence of the parent of the heart is in question from the *noqta al sunwayda* in the heart. This child of meaning is the truth of man himself and has special place in Sufism. In addition, childhood is the attainment of one's originality and purity, therefore, it is also considered as one of the sole aims of Sufism, and finally, the characteristics of time and childhood are mentioned together in the concept of "*ibn al-waqt*". Therefore, in this article, the meanings and meaning patterns expressed by childhood in Sufism, or expressed by childhood, will be tried to be given in detail.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1231610>

Atf/Cite as: Boyraz, E. (2023). Tasavvufta çocuk ve çocuklukla ilişkili kavramlar. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(2), 924-935.

Giriş

Tasavvufta çocukluk, insanın hakikati bağlamında değerlendirilmekte olup, tıpkı meyvenin içinde tohumunu saklaması gibi, insanın da çocukluğunu içinde barındırdığı düşünülmektedir. Bu manada çocuğun, insanın bir tür prototipi olduğu ifade edilebilir. Bu prototip, imanın ve kulluğun en ideal biçimde teşekkül ettiği “ahsen-i takvim” üzere yaratıldığı belirtilen insana işaret etmektedir.

Tasavvuf kaynaklarında çocukluk, mana gözüyle bakamayan, soyut düşünme yeteneğini ortaya çıkaramamış bireyleri nitelendirmek için başvurulan metaforik bir kavram olarak göze çarpmaktadır. Bunun yanında, seyr u sülûk yolculuğunda salikin, zikir, halvet ve riyazet ile birlikte marifet nuru ile açan bir çiçek gibi, bânında kalp çocuğunun doğması beklenmektedir. Kalp çocuğunun doğumu ile asla/evvele dönüş yaşanılarak, çocuk saflığına kavuşulması beklenmektedir. Öte yandan kalp çocuğunu doğurmak, vaktin çocuğu olmayı da gerektirmektedir; salik geçmişin hüznünden ve geleceğin kaygısından sıyrılarak zamansızlık zamanında, “an”da yaşamayı, “an”ı idrak etmeyi ve “an”ın çocuğu olmayı düstur edinecektir. Görüldüğü üzere tasavvufta çocuk ve çocuklukla ilişkili kavramlar, özgün ifadeler ve kavramlarla iç içe geçmiş görünmektedir. İlk olarak çocukluktan maksat olarak bireyin tekâmül basamaklarında henüz olgunlaşmamış insanın mümessili mesabesindeki manaya yer verilecektir.

Bireyin Manevi Gelişim Basamaklarında “Çocukluk” Kavramı

Tasavvufta “çocukluk”, sıklıkla olgunlaşmamış insanı betimlemek için kullanılmaktadır. Çocukların duyu organlarının tesiri ile hareket ettikleri bilinmekte olup, dünyayı duyu organları ile keşfettikleri ve belli bir olgunluğa erişinceye dek bedensel arzularının ve duyu organları ile algıladıkları dünyanın tesiri altında oldukları düşünülmektedir. Ayrıca çocuklar yetişkinleri herhangi bir muhakeme yürütmeksizin taklit ederek, sıklıkla yetişkinlerin takdirini ya da onayını kazanmak için güzel bir davranışta bulunmaya gayret edebilirler. Olgunlaşmamış insanın da bu nitelikler başta olmak üzere birçok yönden çocuklara benzetilebileceği düşünülebilir.

Gazâlî’ye (ö. 505/1111) göre avam halk çocuklarla özdeştir ve tıpkı çocukların hadiselerin iç yüzünü kavrayamayışı gibi, avam halkın da bazı hususlarda çocuklardan farksız olduğunu ifade etmiştir (Gazâlî, 1984: 99). Gazâlî, her ne kadar insanların takvim ve yıla göre büyüdükları düşünülse bile, bazı insanların çocuk kaldıklarını ve dolayısıyla da nasıl çocuklar bir rehber ya da veliye ihtiyaç duyarlarsa, çocukluktan sıyrılmamış yetişkinler için de bir veli ve rehber gerektiğini vurgulamıştır. Bu yönüyle avam halkın yönlendirilmeye ve eğitime muhtaç olduklarını, aksi halde yalnızca sevk-i tabiiyelerinin ilham ettikleri ile hareket ederek kendileri için daha faydalı ve daha ulvi bir yaşamdan habersiz kalacaklarını beyan buyurmuştur. Çocukların öğretmenlerinin ya da ebeveynlerinin sözleri ile gafletten uyanmaları gibi, halk da nasihat eden ariflerin ve vaizlerin sözleri ile gafletten kurtulur (Gazâlî, 2004: 49).

Ferîdüddin Attâr’ın (ö. 618/1221) “Mantıku’t-Tayr” isimli eserinde Hüdüh, eşyanın suretine ve rengine aldanarak zahire takılı kalanları çocuklar mesabesinde görür (Ferîdüddin Attâr, 2006: 211). Benzer biçimde Mevlânâ, cevizle oynayan çocukların onun ses çıkarmasına aldanarak cevizin özünden, içindeki cevherden bihaber olmaları gibi, zahiri manadan öte tevli reddedip adeta kabuğa takılı kalanları çocuklara benzetmiştir (Küçük, 2006: 109).

Hakikat ehlinin nazarında dünya, çocukların oyun yerine benzetilmiştir. Nitekim “(Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir” buyurulmuştur (Ankebut, 29/64). Bu dünyada çocuklar oyunlarını oynayacaklar ve ardından her şeyi burada bırakıp hakiki evlerine döneceklerdir (Fîliz, 1998: 4/66).

Öte yandan Mevlânâ (ö. 672/1273), olgunlaşmamış insana hitabında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Sen henüz bir çocuk gibisin, bu âlem de bir beşiğe benzer. Nitekim Cenab-ı Hak “Yeryüzünü biz bir beşik olarak halk ettik” buyurmuştur (Nebe, 78/6). Ey terbiyeli, edepli, yumuşak huylu kul! Sen çocuk gibi bedeninin esiri olmuşsun. Esirlikten, zavallılıktan kendini kurtar! Sen artık çocuk değilsin...” (Mevlânâ, 2015: 3/218-219). Yeryüzünün bir beşik olarak halk edilmesi ifadesinden hareketle insanların çocuklara benzetilmiş olması, dikkat çekicidir. Ayrıca çocukluktan sıyrılmaması gerektiği düşünülen insana hitaben “terbiyeli, edepli ve yumuşak huylu” olduğu vurgulanmış olup, manevi olgunluğa ulaşmada gerekli olan kök kavramlar ve hakikatler açığa çıkarılmıştır.

Mevlânâ'ya göre bir çocuğun eline kıymetli bir inci verilse, kıymetini idrak edememesi yüzünden, onu bir elma ya da daha değersiz bir nesne karşılığında başkasına verebilir (Mevlânâ, 2014: 126-127). Bu teşbih üzerinden inkâr edenler de, dünyayı ahirete tercih etmelerinden ötürü temyiz kabiliyeti olmayan, henüz buluş çağına ermemiş çocuklara benzetilmişlerdir (Küçük, 2006: 122).

Tasavvufî anlamda temyiz ise, ancak tasavvufî eğitimle elde edilebilecek bir vasıftır. Temyiz hayrı şerden, yararlıyı zararlı olandan, iyiyi kötüden ayırabilme kabiliyetidir. Nitekim “(Ey inkâr edenler!) Allah müminleri, pisi temizden ayırmadan bulunduğunuz hal üzere bırakacak değildir” buyurulmuştur (Âl-i İmrân, 3/179). Sufilere göre insanın manevi gelişimi fiziksel gelişim ile doğru orantılı olarak ele alınmış ve salikin belli bir mertebeden sonra hamlıktan, yani çocukluktan kurtularak olgunluğa eriştiği öngörülmüştür. Hakiki manada olgunluğun gerçekleştiği basamak ise “nefs-i mutmainne” olarak ifade edilmiş, salikin bu mertebede sahip olacağı düşünülen kalp itminanı ile birlikte çocukluktan sıyrılarak ergenliğe evrildiği, noksan sıfatlardan kurtularak olgunluk hallerinin kendisinde belirlediği ifade edilmiştir (Usta, 2019: 138-152).

Ergen olmanın alametinin, nefsin arzu ve zevklerini bırakarak yalnızca Allah'ın rızasını kazanmaya çabalamak olduğu söylenmiştir (Sa'dî-i Şîrâzî, 1980: 478). Bir çocuk, temyiz çağına ulaşmaya dek, tutum ve halini örnek alacağı, yaşama dair hakikatleri ve kuralları kendisinden talim edeceği bir öğretmene ya da veliye ihtiyaç duymaktadır. Benzer surette salikin de temyiz çağına ulaşması için tasavvufî eğitim ile yol alması gerekmektedir. Bu eğitim sürecinde mürşidin, saliki bir ebeveynin evladını eğitmesi gibi eğiteceği düşünülebilir.

Ergenlik öncesinde çocukların ebeveynlerinin ya da kendilerine yakın gördükleri bir ebeveynin hal ve hareketlerini model almaksızın, onu taklit etmeksizin, kendi kendilerine kişiliklerini oluşturmaları beklenemez. Tasavvufî eğitimde de durumun böyle olduğu düşünülebilir. Salik de tıpkı bir çocuk gibi, kemale erene dek mürşidini taklit ederek, onu örnek alarak olgunlaşmak için gayret gösterir. İnsanın büyüyünce de kendisine model alabileceği üstün insan ihtiyacı ve arayışı devam etmekte olup, bu yönüyle insanın büyümeyen bir çocuk olduğu düşünülebilir. Bir çocuğun velisiz, babasız, kimsesiz, kendi kendine yetişeceği düşünülemeyeceği gibi, insanın da mürşidi olmadan, kâmil bir insana dönüşemeyeceği düşünülebilir (Sa'dî-i Şîrâzî, 1980: 478; Kılıç, 2011: 184; Abdurrahman Câmî, 2008: 394). Ayrıca seyr u sülûk yolunda müridler için mürşidlerin yalnızca bir rehber değil, aynı zamanda ruhânî tabipler oldukları belirtilmiştir (Öztürk, 2021: 512-513).

Kalpte “Çocuk” Kavramı

İbn Arabî (ö. 638/1240) düşüncesinde çocuklar gökten inen yağmur tanelerine benzetilerek çocukların yaratma emrini henüz duymuş olmalarından dolayı, Allah Teâlâ'ya daha yakın oldukları ifade edilmiştir (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2007: 4/268,15/333). Ayrıca bebekler iman fitratı üzere dünyaya geldikleri için imanın bebeklerde yetişkinlere nispetle daha sabit olduğu düşünülmüştür. Nitekim “Her çocuk ancak fitrat üzere dünyaya getirilir” buyurulmuştur (Buhari, Rum Suresi Tefsiri, 1; Müslim, Kader, 22, 25). Buna göre, her çocuk fitrat üzere, Rabbini bilerek dünyaya gelmekte olup her çocuk asaleten mümin sayılmakla beraber, daha sonra ebeveyninin inancı, onun üzerinde tesirini göstermekte olduğu ve böylelikle İbn Arabî'nin ilgili hadis mesajını teyit ettiği söylenebilir. (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2007: 5/250)

Tasavvuftaki gaye, yaradılışın başına dönmek, imanın en sabit ve taze biçimine tekrar kavuşmak, dolayısıyla tevhide ulaşmak olarak ifade edilebilir (Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, 2016: 28). Gazâlî'ye göre “tevekkül” bazında yaratılışın başına dönme, çocukların gelişim basamaklarının tersi yönünde vuku bulmaktadır. Buna göre, tevekkülün tepe noktasında birey, gelişim çizgisinde bir bebek ya da bir ceset olmaya evrilmiştir. Bu bireyin ana rahmindeki bir bebeğe benzetilmesi mümkündür, zira henüz anneden ayrı düşülmemiştir (Sayar, 2021: 272-274; Gazâlî, 2002: 4/478-479). Tevhidde de insanın başa dönmesi esas alınabilir ve bu noktada kalbin, tevhidin temel taşı fonksiyonunu üstlendiğini düşünmek mümkün olabilir.

Tevhid ilmi nihayetten bidayeti görmek olarak nitelendirilmiştir (Filiz, 1998: 4/14). Bu çerçevede kalp, insanın hem maddi hem de manevi hayat noktasıdır (Filiz, 1998, 4/42). Her ne kadar ağacın meyveleri, dalları, çiçekleri çeşitli olsa bile, onu besleyen, öz, hayat suyu ağacın her bir yerinde aynıdır ve bir ağaca hayat veren, bu öz suyudur. Bu suyun idrak edilmesi, cem mertebesinin bir nihayeti olarak ifade edilmiştir (Filiz, 1998: 4/39).

Bireyin doğru yolu bulabilmesi için kendisine Allah Teâlâ tarafından kalp verilmiş olup, doğruyu yanlıştan ayırma kabiliyeti, çocuklarda yaratılıştan mevcut bulunmaktadır. Nitekim her çocuk annesini ağzı ile emmeye

yönelmektedir ve bu saik, kendisine fitrat gereği yerleştirilmiştir (Filiz, 1998: 4/29)¹. Ahlaki eylem öncesi içe doğan düşüncelerin temyizinin, hayati bir önem taşımakta olduğu belirtilmiştir (İnci, 2022: 584). Dolayısıyla her insanın davranışlarının doğru ya da yanlış olduğunu ayırt etmesinin mümkün olabileceği ve bu kabiliyetin, insanda doğuştan var olan, doğruyu bulma yetisi olarak adlandırılacak vicdanı olduğu ifade edilebilir.

İnsan kendi kalbinin aynasına dikkatlice baktığında kendisini olduğu gibi görmesi mümkündür, ancak kalp gaflet ile örtülü olduğu vakit, oradan hiçbir yansıma olamayacaktır (Filiz, 1998: 2/46). Küçük çocukların aynada bir insan gördükleri vakit orada hakikaten bir insan olduğu zannına kapılmaları gibi, kalp de esasen bir ayna gibidir. Kendisinde bir suret, şekil barındırmayıp, yalnızca kendisine gösterilen hakikatlerin, şekillerin, suretlerin manalarını özümser ve bir ayna gibi yansıtır (Gazâlî, 2007: 318-319). Dolayısıyla kalbinin aynasına bir çocuk saflığı içerisinde nazar eden bir gözün de tevhid hakikatini müşahede edebileceği söylenebilir. Nitekim aklın tahakküm alanından sıyrılıp kalp aynasının sınırsızlığına sızrama yapılan bu alanı Mevlânâ, "...Çünkü gönül ya O'dur yahut da O'dur gönül..." sözleri ile ifade ederek bu noktadaki tevhid sırrına atıfta bulunmuştur (Mevlânâ, 1995: I/3488).

Tasavvufta maneviyatın temel noktası kalp ve kalpte bulunan nokta-i süveydâdır. Bu noktanın hayat noktası olduğu, bu noktanın nazar-ı ilahiye daim surette nazır olduğu belirtilmiştir (Filiz, 1998: 2/46). Burası aynı zamanda insanın hakikatine, evveline, aslına çıkan bir kapı olarak nitelendirilmiş ve kalbin sabitesi ve tevhid noktası olarak telakki edilmiştir (Cebecioğlu, 2018: 7; Yılmaz, 2020: 124). İbn Arabî bu noktayı insan aklının idrakte zorlanarak hayrete uğradığı yer olması nedeniyle "hayret taşı" olarak isimlendirmiştir (Cebecioğlu, 2018: 27; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 1992: 384). Öte yandan dünyaya geline ve dünyadan göç edildiği vakit dönülen berzah, İbn Arabî'nin ıstılahında "hayat diyarı"dır (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2007: 1/24). Dolayısıyla nokta-i süveydânın, hayatın, ölümün, insanın, başlangıç ve sonun, hayretin ve imanın kesiştiği bir nokta olarak telakki edilmesi mümkün olabilecektir.

Nitekim kalp, hayatın ve ölümün buluşma noktası olarak nitelendirilmiş, hatta bu nokta, insan vücudunda görme faaliyetinin gerçekleştiği göz ve gözbebeğine atıfta bulunularak boyut kazandırılmıştır. Buna göre kalbin de gözü ve kulağı mevcuttur. Gözün bebeğinin ışınları algılaması ve bir tür etkileşim ile görme hadisesinin gerçekleşmesi gibi, kalp gözünde de bu noktanın işlevi ile bir tür "görme" ve müşahade neticesinde "hakka'l-yakîn" in hâsıl olabileceği ifade edilmiştir (Cebecioğlu, 2018: 10; Sühreverdi, 2005: 607).

Nokta-i süveydâ, mananın husule geldiği "hayat" sırrının kaynağı olup, bu noktada saklı duran hakikatin, küçük çocuklarda ve yetişkinlerde aynı olduğu ve her insanda bulunduğu düşünülmektedir (Cebecioğlu, 2018: 51-73). Kalbin bu küçük noktadan "hayat" sırrının hâsıl olması gibi, bu nokta aynı zamanda hayat ve ölümün buluşma yeri olarak da dile getirilmiştir. Böylelikle, ölümün hayatta, hayatın da ölümden içkin kılındığını ifade etmek mümkün olabilecektir. Nitekim "O, ölüden diriye, diriden de ölüyü çıkarıyor..." buyurulmuştur (Rum, 30/19).

Evvele yapılan bir yolculuk olarak kul zikir ile Allah Teâlâ'nın Zât'ına yönelir ve nokta-i süveydâdan "veled-i kalp" adı verilen kalp çocuğu tevellüd eder. Bu doğumun insanın ikinci doğumu ve bu çocuğun da insanın kendi hakikati olduğu belirtilmiştir. Bu çocuğun zamanla gelişip büyüerek "ahsen-i takvim" üzere yaratılan insanı inşa edeceği bildirilmiş, aynı zamanda bu kalp çocuğu kulun ilahi benlikle buluşması sonucu oluşan ve olgunlaşan bir meyveye benzetilmiştir (Cebecioğlu, 2018: 46; Göktaş ve Tenik, 2014: 63). Bu suretle veled-i kalbini doğurarak ikinci kez doğan bir kalp, dirilmiş bir kalptir ve nitekim İsa (a.s.) "Bir kimse iki kere doğmadan melekûta, göklere ve melekler topluluğuna giremez" buyurmuştur (Cebecioğlu, 2018: 60).

Bir çocuğun doğumunun hemen gerçekleşmeyip, bunun için belli bir süreç gerekmesi gibi, veled-i kalbin doğumu için de belli bir süreç gerekmektedir. Bu yolda, marifetin beklentisi ve tatlı telaşı içerisindeki salıkların tıpkı bir anne hassasiyeti ile hareket ettikleri söylenebilir. Mevlânâ'ya göre "Beden Can çocuğuna gebedir. Bir ömür boyu O'nu vücut rahminde taşır, besler; ölüm, ruhun bir başka âleme doğması hadisesinin sancılarıdır" (Mevlânâ, 2016: 227). Bu noktadan hareketle modern insanın baş etmeye çalıştığı dünya telaşı, öfke, kaygı ve yorgunlukların, can çocuğunun bir türlü doğamayışından ötürü hâsıl olduğu, bu çocuk bir türlü doğmadığı için her gün ölüm sancıları yaşandığı anlaşılabilir. Oysaki ölüm, aslında doğumdur ve "Can çocuğu" doğduğu zaman,

¹ Aynı zamanda, bebeğin annesinin göğsünü fitri olarak algılaması, esasen bebeğe yönelik ilahi vahyin tezahürüdür. Bu, tıpkı arıların bal yapmak için Allah Teâlâ'dan vahiy almaları gibidir (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2007: 6/323).

telaş, kaygı ve öfkeler silinip gitmektedir (Merter, 2014: 161-162). Böylece, ölmeden önce ölen insanın ölüm sancılarının, yerini her gün zevk edilen hayat neş'esine bıraktığı düşünülebilir.

Kalp çocuğunu mücahede, zikir, riyazet, tefekkür, özen ve edeple büyüten kulun bu yolculuğu, yaşam döngülerinde kemale eren somon balıklarının zorlu yolculuğuna benzetilebilir. Yapılan araştırmalar neticesinde, somon balıkları gibi, yılan balıklarının da benzer şekilde doğdukları yere göç ettikleri ve özel bir beceri ve kabiliyet ile hareket ettikleri ortaya konulmuştur (Alam, 2015: 177-202). Salikin de tıpkı içinde yaşadığı nehrin akıntısına ters istikamette yüzerek doğduğu yere ulaşan balık gibi, başlangıç noktasına dönerek can çocuğunu orada doğurduğu düşünülebilir. Öyle ki, orada bir can verilirken bin can bulunarak, muradın hâsıl olduğu ve “ahsen-i takvim” üzere yaratılan fitrat insanına dönüş yapıldığı ifade edilebilir.

Aslına Dönmek

İnsan asıl itibarı ile zayıf ve aciz olarak yaratılmıştır. Nitekim ayette “Sizi güçsüz yaratan, güçsüzlüğün ardından kuvvet veren, kuvvetli halinizden sonra da güçsüz hale getiren ve yaşlandıran Allah'tır. O dilediğini yaratır. O hakkıyla bilendir, üstün kudret sahibidir” buyurulmuştur (Rum, 30/54). İnsan çocuklukta aciz ve zayıf olduğu gibi, yaşlandığı vakit de öyledir. Çocukların büyürken bir kuvvet kazanmalarının yanında, bu kuvvetin geçici bir hal olduğu ifade edilmiştir. Hakikaten insan yaşlandığı vakit elde edilen bu geçici kuvvet, yerini tekrar zayıflık ve acizliğe bırakmaktadır. Dolayısıyla insanın hayat çizgisinde orta dönemde elde edilen bu kuvvet arızî olup, kendi kendine elde ettiği değil, Allah Teâlâ'nın ona ihsan ettiği bir kuvvettir. Bu kuvvetin, Allah Teâlâ'nın “Kaviyy” (Kuvvetin Sahibi) isminin tecellisi olduğu belirtilmiştir (Izutsu, 2020: 367)². Dolayısıyla insanın asıl itibarı ile zayıf ve aciz yaratılmış olduğu ifade edilebilir. Diğer taraftan, ihtiyarlıktaki zayıflık çocuklukta zayıflığa izafe ediliyor olsa bile, birbirinin tam olarak aynı olarak telakki edilemeyeceği, zira tecellide tekrarın olmadığı belirtilmiştir (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2017: 1/792). Bu noktada çocukluk dönemindeki acziyetin farkındalık içermediği, fakat ihtiyarlıktaki acziyetin farkındalıklı bir acziyet olduğu söylenebilir.

İnsanın tekrar aslına dönmek üzere ve sadece geçici bir süre için dünyaya gönderilen bir varlık olduğu ifade edilebilir. Keza “Ey mutmain nefsi... Rabbine dön” buyurulmaktadır (Fecr, 89/27-28). Dönüşün, ancak çıkılan bir yere olabileceği düşünülebilir. Nitekim Allah Teâlâ nefse “yönemesini” değil, “dönmesini” emir buyurmuştur. Nefsin dönmesi ise, kemale ermesi olarak telakki edilebilir (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2007: 5/372).

İnsanın dönüş yeri araştırılacak olursa, ihtiyarlıktan önce genç, gençlikten önce çocuk olduğu görülecektir. Çocukluktan önce anne karnında cenin, öncesinde ise et parçası, öncesinde kan pıhtısı ve öncesinde ise nutfedir. Ondandır evvelinde ise anne babanın gıdasıdır. Öncesinde hayvani ve daha evvelinde ise bitkisel olmuş, daha da evvelinde ise dört unsurun mündemiç olduğu toprak olmuştur. Toprakta evvel mutlak cisim, evvelinde ise külli tabiat ve daha öncesinde ise mücerret cevherdir. Böylelikle insanın bu dönüş menzillerinde yol olarak nur ve karanlık perdelerini kaldırması, kendi nefsinin ve dolayısıyla da Allah Teâlâ'yı tanınması ve bilmesi hâsıl olabilir. Buna göre ruh değişmeyip, değişen yalnızca bedendir. İnsanın başlangıcının ve sonunun böylelikle anlaşılması mümkün olabilir (İbrahim Hakkı Erzurumî, 1980, 256-257). İnsanın nihayetinin başlangıcında gizli olduğu ifade edilebilir.

Kalp fitrat üzere yaratılmış olup, “Aslında biz insanı en güzel kıvamda yarattık” buyurulmuştur (Tin, 95/4). Kalp dünya ehlinin ancak dış hallerine akıl erdirebilen bir çocuğa benzetilmiştir. Ancak dünya ehlinin bazı dağınık işlerine, ayrılıklarına ve bayağı şeylere meyletmelerini müşahede ettikçe, o da onların rengini alarak onlara benzemeye başlamaktadır. Bu durum, “Sonra onu aşağıların aşağısına gönderdik” ayeti ile ifade edilmektedir (Tin, 95/5). Bu durumun idrakine varan kul, kalbinde peydah olan kirleri tezkiye için gayret etmeye başlamaktadır (Abdülkerim Cili, 2018: 2/84-85). Nefsin terbiyesi yolu ile kalbin ilâhî tecellileri yeniden aslı saflığı ile alması sağlanmaktadır (Öztürk, 2020: 433). Bu, aslî fitrata dönme çabasıdır. Aslî fitratları hiç bozulmayarak ahirete göç eden zümrelerin çoğunun ise meczup, mecnun ve çocuklardan müteşekkil olduğu belirtilmiştir. Bunların haricinde, Allah Teâlâ'ya dönerken aslî fitrat üzere kalabilenlerin nefis tezkiyesi, mücahede, riyazet ve salih ameller

² Hikâyeye göre, söz dinlemeyen bir gencin, evladını itaate getirmekten aciz kalan annesi, önüne beşiğini getirip koyar ve ona bir zamanlar orada devamlı ağlayan, aciz bir bebek iken kendisinin onun hizmetine amade olduğunu hatırlatır. Küçük bir bebek iken yüzüne konan bir sineği bile def etmekten aciz olduğunu ve bir sinekten bile incindiğini anımsatır. Şimdi büyüyüp kuvvet ve kudret sahibi olduğunu, ancak gün gelince öleceğini, mezara gireceğini ve yine bir karıncayı bile kendisinden def edemeyeceği gerçeğini ona anlatır (Sâdi-î Şirazi, 1980: 255-256).

ile hareket edenler oldukları söylenmiş ve aslı fitrat üzere bekaya göç edenlerin “Fıtrat cenneti” de denilen “Naim cenneti”nin sakinleri oldukları ifade edilmiştir (Abdülkerim Cîlî, 2018: 2/191-192).

“Asıl” olarak telakki edilen “Ana (ümm)” lafzının, doğuran kadın için de kullanılıyor olduğu ve hatta “toprak” için de istiare yolu ile kullanılabilmesi ifade edilmiştir. Bunun yanında bu isim, dört unsuru ifade etmek için de kullanılmakta ve dört unsura da “analar” denilmektedir. Çocuk açısından da anne, asıldır, denilmiştir (Gazâlî, 2013: 72). İnsan bedeni topraktan yaratılmış olup, ölümlerle beraber insan aslına, ilk yaratılışa ger dönmüş olmaktadır; ruh ruhlarla, topraktan yaratılmış bedeni de toprağa karışmaktadır (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2007: 4/259).

İbn Arabî'ye göre anne, her şeyin kaynağı ve aslı olup, doğandaki her özelliği kendisinde barındırmakta ve bu yönüyle annesi olduğu her şeyin üzerinde bir hükümlüğe sahip olmaktadır. Anne, rahmeti ve kuşatıcılığı içeren bir manaya sahiptir. Annelik vasfının edinilmesi için mutlak surette bir baba olması icap ederken, anneye ismini kazandıran bizatihi çocuktur. Böylelikle bilginin babayı, bilginin eyleme dönüşmesi anneyi ve ürünün ya da neticenin de çocuğu temsil etmekte olduğu düşünülebilir. Çocuğun bedensel bakımdan aslının anne olduğu, ruhen ve aklen ise aslının baba olduğu belirtilmiştir (Su'ad el-Hakîm, 2005, 71-73). Bu noktadan hareketle manevi yolculuk neticesinde kalp çocuğunu doğuran salikin de annenin asıl olması gibi aslına, başlangıcına, en temiz ve saf haline dönüş yaptığı ifade edilebilir. Nitekim bir anne gibi kendi kalbinde anneliğin tecellisine mazhar olmuş, merhameti kuşanmıştır. Salikin bu yönüyle, kendi kendisinin hem annesi hem de çocuğu olduğu düşünülebilir.

İbn Arabî, çocuğun aklen ve ruhen aslı hükmündeki babası ile ilişkili olarak “çocuk babasının sırrıdır” ifadelerine yer vermiştir. Zira “o, babasının vücudunda mestur ve onda bilkuvve mevcuttur” (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2017: 1/260). Evladın zahir oldukça, babanın onda batın olduğu da ifade edilmiştir. “Veled, babasının “ayn”ıdır” ifadelerinde ise, Âdemoğlundaki tevhid hakikatine atıfta bulunulduğu söylenebilir. Nitekim bu hakikat “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen yayan rabbimize itaatsizlikten sakının” ayetinde belirtilmiştir (Nisa, 4/1; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2017: 1/367). Öte yandan “çocuk” anlamındaki “ibn” kelimesi, bina için kullanılan “bünye” kelimesi ile aynı kökten olup babanın evladı ile ilişkisinin, bir binayı inşa eden ustaya benzetilebileceği beyan edilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, 2018: 33).

Abdülkâdir Geylânî, bidayet dönemini bilinen, rastgele bir hayata, çocukluk çağına özdeş tutmuştur. Buna göre bir velinin bidayetten nihayete ermesi olarak nitelenen son devir, onun ilk devrine tekrar dönmesi ile vuku bulmaktadır. Ancak bu noktada kendisini bilmiş olması icap etmektedir ki, her tür tasarrufunda dini emirlerin uygulanması, Hz. Peygamber'e ittibâ edilmesi gerekmektedir (Abdülkâdir Geylânî, 2021: 174-176). Böylelikle çocukluk dönemi, Allah ile beraberlik içerisinde oluşan tevhid noktası ile eş tutulmuştur. Dolayısıyla insanın çocukluktan, özden, fitrattan uzaklaştıkça tevhidten uzaklaşabileceği düşünülebilir.

Tevhid sırrına vakıf olan insan, sütannenin elindeki bir çocuğa ya da gassalın elindeki meyyite benzetilmiştir; bu yönüyle iradesini teslim etmiş olup, kendi varlığından bihaberdir (Abdülkâdir Geylânî, 2021: 19). Allah indindeki kulun da, O'nun hükmü ve tasarrufu karşısında sütannenin emzirdiği çocuk gibi olması gerektiği, ancak bu halin şer'i hükümlerle ilgili emir ve yasaklara uyulması haricindeki durumlara ait olduğu ifade edilmiştir (Abdülkâdir Geylânî, 2021: 41).

Gazâlî'ye göre duyular, beşerî-manevi ruhlar mertebelerinde ilk sırayı almaktadır. Bu mertebede beş duyu ile elde edilenler hayatın evveli ve aslını teşkil etmektedir, zira “canlı” olmanın ilk şartı budur ve süt emen bebeklerde de bu durum mevcuttur (Gazâlî, 2019: 72). İbn Arabî'ye göre ise, hakikatte tüm fiiller Allah'ındır ve bu noktadan hareketle bebeklerin fiilleri doğrudan olup, Allah'tandır (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2007: 5/251). Diğer taraftan ise, “...Kulumu sevince (âdeta) ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden ne isterse, onu mutlaka veririm, bana sığınırsa, onu korurum” buyurulmuştur (Buhârî, Rikak, 38). Böylelikle kulun Allah Teâlâ'ya yakınlığının ve Allah Teâlâ'nın kuluna olan muhabbetinin “duyular” mertebesinde dile getiriliyor oluşu, dikkate şayandır. Buna göre Allah Teâlâ, sevdiği kuluna ne isterse vereceğini, onu koruyup kollayacağını vaad etmiştir.

Sufiler, Allah Teâlâ'nın himayesine aldığı bebeklere benzetilmiş olup, bir annenin bebeğinin ihtiyaçlarını temin etmesi gibi, Allah Teâlâ'nın da bu kullarının ihtiyaçlarını karşılayacağı ifade edilmiştir (Kelâbâzî, 2014: 150). Esasen saflık ve duruluk, sufünün sahip olmaya çalıştığı değerlerdir (Özcan, 2022: 252). Dolayısıyla iradesini Allah Teâlâ'ya teslim ederek çocuk gibi saflaşan veli kulların, bir çocuk gibi kötülöklere düşmeleri muhtemel olmalarına

rağmen, önceki amellerinin ve davranışlarının sağlam ve salih olması neticesinde Allah Teâlâ tarafından korumaya alındıkları düşünülebilir. Bu suretle kötü işlerden korunmanın böyle veli kulların kazancı olduğu ifade edilebilir. Böylelikle bu halin, anne ve babasının himayesindeki çocuklara benzetilebileceği de düşünülebilir. Himaye edilen çocuk için annenin şefkati, babanın rızık temin etmesi kazanç niteliğindedir. Bu noktada veli insan da bir çocuğa benzemektedir, zira halk onu sevmekte, ona yardım etmektedir. Bu halin meydana gelmesini sağlayan Allah Teâlâ'dır, zira Allah Teâlâ sevgili kullarının yardımcısıdır, denilmiştir (Abdülkâdir Geylânî, 2021: 149-150).

Sufilere göre manevi doğum ile türlü zorluklarla ve “an”da hâsıl olan kalp çocuğu, yalnızca bir “an”a mahsus değildir. Dolayısıyla sufiler kalpte doğan bu mana çocuğunun ifade ettiği anlamı, tüm “an”lara has kılarak, “çocukluk” kavramını “vakit” kavramı ile birlikte zikretmişlerdir. Buna göre her an Allah Teâlâ ile olan salikin, Allah Teâlâ'nın hükmü karşısında bir çocuk kadar edilgen ve itaatkâr olması beklenmektedir. Aynı zamanda iman tazeliği ve saflığı açısından kalbindeki çocukluğun etkisi her an hissedilmektedir. Bu yönüyle iman hakikatinin, sufinin kalbinden her an tevellüd etmekte olduğu düşünülebilir.

Vaktin Çocuğu Olmak

Tasavvuf, “her zaman o vakitte yapılması en iyi olan şeyle meşgul olmak” şeklinde tarif edilmiş olup, bu ifadeler, vakte ilişkin ameller ve düşüncelerin, tasavvuftaki hayati ehemmiyetini belirtmektedir (Sühreverdî, 2005: 70; Nesterova, 2016: 1/150). Bu cümleden olmak üzere Ebu Hafs el-Haddad'a göre tasavvuf edepten ibarettir ve dolayısıyla her makamın, her halin ve her anın bir edebi olduğu ifade edilmiştir. Buna göre, içinde bulunulan her vaktin edebine riayet edilirse, Allah erlerinin makamına ulaşılabilirliği belirtilmiştir (Sühreverdî, 2005: 66-67). Sufiler, içinde bulunduğu vaktin gerektirdiklerini yerine getirerek vaktin edebine riayet eden saliki “İbnü'l-vakt” olarak tanımlamışlardır (Yıldız, 2021: 97). Vaktin edebine riayet, “vaktin çocuğu” olmak ile mümkün kılınabilmektedir.

Sufilerin vakit anlayışında tecelliden yoksun bir vakit yoktur, zira “O, her an bir yaratma halindedir”, ya celâle ya da ikrama bağlı bir iştendir (Rahman, 55/29; Yazır, 2011: 7/376). Allah Teâlâ, tek hakiki varlık olarak mutlak ve ezeli olup, her an kendisinden tecellî olan, sürekli ve kesintisiz varlık tecellisini yaymaktadır (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2013: 254). Dolayısıyla vakit, esasen Allah Teâlâ'nın sürekli tecellilerinin tezahürüdür ve vakit, bu tecellilere mazhurdur. İnsan, her an gerçekleşen bu tecellileri idrak etmek ile vazifelidir. Allah Teâlâ'nın tecellileri, kulun istidadına göre zuhur etmekte olup, vakit, kulun halinin gerekli kıldığı her şeydir (Ceyhan, 2012: 42/491-492).

Sufiler, tüm varlığı kuşatan, halin meydana geldiği, zamanın en küçük parçası olan “an”a dair “ân-ı dâim, ân-ı hâzır, vakt-i dâim, vakt-i saâdet, lemhatü'l-basar, dehr” tabirlerini kullanmaktadırlar (Ceyhan, 2012: 42/492). Allah Teâlâ'dan kullarına gelen haller, sufilere göre bölünüp parçalanmayan vakit olan an'da vârid olmaktadır (Kuşeyrî, 1989: 130-132). Bilhassa “dehr” kavramı da vakit manasında kullanılmıştır ve “Dehre sövmeyiniz, zira dehr Allah'tır” hadisine göre, dehr ile kastedilen vaktin asıl sahibi Allah Teâlâ'dır ve “ân-ı dâim” ya da “dehr” olarak nitelendirilen zaman parçası, tüm zamanları kuşatmaktadır. Dolayısıyla “dehr”in ya da “ân-ı dâim”in esasen, tevhidin tezahüründen ibaret olduğu anlaşılabilir (Buhârî, Edeb, 101; Ceyhan, 2012: 42/492). İbnü'l-vaktin ise, an'da tevhid hakikatinden husule gelen çocuk olduğu düşünülebilir.

Sufilere göre vakit kılıca benzemektedir; kılıcın keskin oluşu ile dokunduğu şeyi kesip ayırması gibi, vakit de Allah Teâlâ'nın kulu hakkında yerine getirmeye hükmettiği, takdir ettiği şeyi mutlak surette kulda icra eder. Kılıcın ucu keskindir, ona yumuşak bir biçimde dokunan kimsenin canını acıtmaz. Ancak onun keskin kısmına sertçe yaklaşan kişinin canını acıtır, zarar verir. Vakte yumuşaklıkla yaklaşan, vuku bulan ilahi hükümlere razı olan kimse kurtulur; başına gelenlere razı olamayıp, onunla çekişmeye girişen kimselerin ise helak olacağı ifade edilmiştir (Kuşeyrî, 1989: 131). Vaktin, kıymetini bilenler, geçmiş ve gelecek kaygılarını aşanlar için yumuşak huylu, müşfik bir sırdaş ve dost gibi olduğu belirtilmiştir (Sayın, 2013: 182).

Tasavvufta vakitlerin muhafazası esastır ve bu esastan maksat ise, böylesine değerli vakitleri muhafaza eden “kulun haddini bilmesi, Rabbine muvafakat etmesi ve vaktinin gayrisi ile bulunmaması, yani haline razı olmasıdır” (Kelâbâzî, 2014: 150). Vakit kavramı ile sufilerin halden hale girmeleri ve neticede renksizlik makamında sükûn bularak temkin makamına erişmeleri ifade edilmektedir. Bundan dolayı sufinin içinde bulunduğu hale göre değişimine atıf ile sufi vaktin çocuğudur, denilmiştir (Küçük, 2004: 232).

İbnü'l-vakt, tasavvuf ıstılahında sufilerin zaman anlayışını ifade eden bir kavram olup, anı yaşayan, istikbal ve mazi endişesinden sıyrılmış sufiye, “ibnü'l-vakt” denilmektedir. (Doğan, 2016: 1/349)³. Bu kavramın manası, sufinin içinde bulunulan hale en uygun şey ile meşgul olmasını ifade etmektedir. Sufi, anda herhangi bir imtihan ile karşılaştı ise, Allah Teâlâ'ya rıza ile teslim olmalıdır ki, böylelikle vaktin hükmünü yerine getirmiş olmaktadır. Buna göre sufi, gelecek için kaygı duymayı ve geçmiş için hüznülenmeyi bırakarak, içinde bulunulan anı değerlendirmelidir (Yılmaz, 2010: 157). Allah Teâlâ'nın vakit hususundaki hükmüne rıza ile teslim olarak bu suura erişebilen kimselere “ibnü'l-vakt” denilmektedir (Sayın, 2013: 180).

Halin kullandığı kişi ve ibnü'l-vakt olmanın gereği olarak salık, o anda kendisi için en uygun olan şey ile alakadar olarak kendi seçimi olmaksızın vuku bulan şeylere rıza göstermek ve teslim olmak durumundadır. Vakıt, Allah Teâlâ'nın hükmünü yerine getirmektedir ve “ibnü'l-vakt” olan kişinin, Allah Teâlâ'nın hükmüne razı olup, kurtuluşa ermiş kişi olduğu söylenebilir (Cebecioğlu, 2009: 294; Kâşânî, 2004: 589). Öte yandan vaktin çocuğu olmak, her an yenilenen ve yinelenen tecellilerin algı alanında tutulması manasına da gelmektedir. sufiler, daima “an”ı tecrübe ederek tecelliler ekseninde iradelerini Allah Teâlâ'nın iradesine bağlayıp, yerine Allah Teâlâ'nın iradesini koymuşlardır. Bu hal üzere yaşayan ârif kişinin iki vakitte bir hâlde görülmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir, zira onun iradesi kendi elinde değildir (Kelâbâzî, 2014: 219). Bu noktada tasavvuf, hâl ile oluşan manayı bilmekle ilgilenen bir ilim olması nedeniyle “ilm-i hâl”, salık ise hâlin tesiri açısından edilgen olması nedeniyle “ibnü'l-vakt” olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla ibnü'l-vakt kavramı, insanın ilahi tecelliler bağlamındaki edilgenliği ile de ilişkili bir kavramdır (Başer, 2009: 25).

İbnü'l-vakt olabilen kişi, akıp giden vakte karşı daim surette yenilenen, yeni sözler söyleyendir, denilmiştir (İnançer, 2013: 7). Ayrıca “Dininde iki günü eşit geçen ziyandadır” buyurulmuştur (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, no:2406). Dolayısıyla salık açısından bakıldığında her vaktin iman hakikatine ulaşmak yolunda yepyeni imkânlarla dolu olduğu söylenebilir. Esasen hale, “an”a ve geçmişe takılıp kalmak ölmek olarak düşünülecek olursa, ibnü'l-vakt olan kişinin bir hale saplanıp kalmadan, geçmişten sıyrılıp, her an yeniden doğma neş'esini tadarak ölümsüzlüğün sırrını çözdüğü anlaşılabilir (Merter, 2016: 249). Sufi, vaktin kucağında her an yeniden tevellüd eden, “an”da iman tazeliği ile yeniden hayat bulan bir oğul olarak telakki edilebilir.

Diğer taraftan “ibn” kelimesinin, bina yapıları için geçerli olan “bünye” kelimesi ile aynı kökten geldiği, dolayısıyla da evladı karşısında babanın, bir bina ustasına benzetilebileceği söylenmiştir (Râgıb el-İsfahânî, 2018: 33). Bu yönüyle vaktin oğlu olan sufinin, babasının onu her an ve daima yapım, bakım ve onarımla yapılandırdığı, inşa ettiği bir binaya benzetilebileceği ifade edilebilir.

“An”ın yenileyici keyfiyeti veya tecrübi bir araç oluşu, henüz saf ve kirlenmemiş olan çocukta, muhakeme, düşünme araçları ve mantık oluşmadan önce mevcuttur. Dolayısıyla “an”ın, esasen kavram doğmadan önce mevcut bulunduğu ifade edilebilir. İnsanın bu saf niteliğini muhafaza edememesinin nedeni, zamanın dur durak bilmeyen akışıdır. Ancak zaman içinde biriken alışlagelmiş yaşantıları, kavramları terk ederek eritmek ve yenilenerek yeniden “an”ı idrak etmek mümkün olabilir. Sufiler için “an”, zevk ve teccid, doğuş ve yeniden doğuş, yeniden kavrama anı, başka bir ifade ile ise, bir yenilenme deneyimidir (Sayar, 2021: 87). Sufinin aslında her an hayrete düşen bir çocuk gibi, alışkanlıkların henüz uyuşturmadağı, önyargısız ve tertemiz gözlerle ve böylesi bir zihin yapısı ile kendisini ve kâinatı gözlemleyebileceği düşünülebilir. Anda vuku bulan her şey onun için yenidir, her gördüğü, yaratılıştaki an be an gerçekleşen tazeliği ve sürekliliği hayret ve hayranlık ile müşahede edebilir.

Gazâlî'ye göre insanoğlu, Allah Teâlâ'nın azametini ve kudretine şahitlik eden O'nun varlığına delil olan kâinattaki varlıklarla henüz çocukluk çağında ve dolayısıyla akıl kuvvetinin henüz yetkin olmadığı bir süreçte tanışmakta ve bunları müşahede etmeye alışkanlık kazanmaktadır. Aklen olgunlaşıp büyüdüğü, gördüklerini muhakeme ederek sonuca ulaştığı dönemde ise, bu zamana dek alışlagelmiş olduğu varlıklar artık onun dikkatini çekmeyecektir. Ancak alışılanın dışında, farklı bir hayvan, bitki ya da herhangi bir varlık gördüğü vakit “Subhanallah” diyerek hayret içinde kalır ve Allah Teâlâ'nın tasarrufunu ve varlığını derûnî bir boyutta idrak eder. Oysaki o vakte değin görmeye alışageldiği şeyler, esasen yeniden dikkatini uyandıran şeylerden çok daha mükemmel ve nizami olup, her biri Allah Teâlâ'yı işaret etmektedir. Alışkanlıkların, bu hakikati müşahede

³Sufilerin dışında ise bu ifade, zamanın akışına göre, vaktin gerektirdiklerine göre hareket eden, insanların mizaç ve tabiatına göre konuşan, hoşgörülü kimseler için de kullanılır (Cebecioğlu, 2009: 294).

etmenin önünde bir perde gibi engel teşkil ettiği düşünülebilir. Gazâlî, insanın çocuk olarak değil de, aklî kemale ulaşmış bir yetişkin olarak dünyaya gelmiş olması durumunda henüz muhakemesi ve aklını uyuşturmuş alışkanlıkları olmadığı için, her şeye dikkat, hayret ve hayranlık geliştirebileceğini ve bu âlemin mutlak surette bir yaratıcısının olduğu kanısına vararak Allah Teâlâ'nın sonsuz kudreti ve azameti karşısında secdeye varabileceğini ifade etmiştir (Gazâlî, 2002: 4/579).

Veled-i kalbin zuhur mahalli olan nokta-i süveydâ, İbn Arabî ıstılahında “hayret” kavramı ile ifade edilmektedir (Cebecioglu, 2018: 27; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 1992: 384). İbnü'l-vakt oluşta da, bir çocuğun hayat sırrına ilişkin müşahede ettiği her şeye her an hayret etmesine eşdeğer bir hal mevcuttur. Çocuklarda hayret duygusu, hayranlık duygusu ile karışık bir duygu olarak ifade edilmiş, hayranlık duygusu da huşu duygusunun sacayaklarından biri olarak ele alınmıştır (Oruç, 2010: 75-96)⁴. Diğer taraftan hayret, canlılığın, hayatın bir göstergesidir ve her bir zerrede “Hayy” isminin tecellisi vardır ve ilmin nihayetinin “hayret” olduğu söylenmiştir (Bilge ve Taşçı, 2020: 96; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2017: 2/1088). Dolayısıyla ölümden/cehaletten kurtularak ilim ve marifet ile “hayy” olabilen kimsenin, hayrete düşeceği ifade edilebilir. Hayret etmede hareket, canlılık ve çarpınma mevcuttur ve hareket olan yerde “hayat” vardır (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2017: 2/1398). Bu açıdan bakıldığında, iman nurunu ve tazeliğini bütün canlılığı, hareketliliği ve renkleri ile kendisinde toplayan çocuğun, tasavvufi literatürde hayret, hayâ/hayat kavramlarına ilişkin yelpazede zikredilmiş olmasının hayret verici nitelikte incelikler içerdiği ifade edilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Tasavvuf ıstılahında çocuk ya da çocukluk, bireyin tekâmül yolculuğunda insan aklının henüz olgunlaşmadığı, anne babaya muhtaç olunan bir devir ile eşdeğer tutularak, henüz olgunluğa erişmemiş insanı sembolize etmek için başvurulan bir olgudur. Bunun yanı sıra çocukluğa, “ahsen-i takvim” üzere yaratılan insanın hakikati, fitri kodları, yani insanın aslı, yaratılışın başındaki en saf hali olarak da telakki edilebilen bir mana atfedilmiştir. Tevhidin merkezi hükmündeki kalpte ise, “veled-i kalp” kavramı ile mana çocuğuna, dolayısıyla insanın kendi kendisini doğurarak, kendi kendisini inşa etmesi ve bu yolla kemalat kazanması hakikatine atıfta bulunulmuştur. Buna göre yakinî imanın, batınî kalpte zuhur eden mana çocuğu ile ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir.

Tasavvufta fitratın korunumunu sağlamak ve dolayısıyla çocuk saflığına kavuşmak da ayrıca büyük bir öneme haizdir. Diğer taraftan “İbnü'l-vakt” kavramında vakit ve çocukluk kavramının bir arada zikredilmesi, sufinin Allah Teâlâ'nın “an”da hükmü karşısında bir çocuk gibi itaatkâr ve edilgen oluşunun ifadesi olarak düşünülmektedir. Ayrıca sufinin an'da kalması, onun geçmişin hüznünden ve geleceğin kaygılarından korunumunu sağlamakla birlikte, tıpkı çocukların an'da hayrete düşmesi gibi, sufinin de iman tazeliğini daim surette zinde tutmasına zemin hazırladığını ifade etmek mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Abdurrahman Câmî. (2008). *Evlîya menkıbeleri: Nefabatü'l-üns*. (S. Uludağ - M. Kara, Çev.). Marifet Yayınları.
- Abdülkâdir Geylânî. (2021). *Fütûhu'l-gayb (âlemlerin keşfi)*. (M. B. Yamak, Çev.). Sufi Kitap Yayıncılık.
- Abdülkerim el-Cilî. (2018). *İnsan-ı kâmil*. (A. M. Tolun, Çev.). İz Yayınları.
- Alam, S. M. (2015). İnsanın evrimi: Kur'ânî kavramlar ve bilimsel kuramları. (T. Koç, Çev.). *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6-7), 177-202.
- Başer, H. B. (2017). *Şeriat ve hakikat: Tasavvufun teşekkül süreci*. Klasik Yayınları.
- Bilge, Y. ve Taşçı, F. (2020). Ölüm anksiyetesi, varoluşsal boşluk ve otantiklik. E. Sarıkaya (Ed.), *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmalar* içinde (ss.77-106). Gece Kitaplığı Yayınları.
- Cebecioglu, E. (2009). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Ağaç Kitabevi Yayınları.

⁴ Çocukların hayret duyguları ve yetenekleri, filozoflarınkine benzetilmiştir. Tıpkı felsefeciler gibi çocuklar için de dünya ve içinde meydana gelen her şey yenidir, merak ve hayret uyandırıcıdır. Ne var ki, insanların kahir ekseriyetinin alışkanlıklardan ötürü doğuştan getirdikleri bu hayret duygusunu körelttiler ya da baskıladılar, dolayısıyla soru sormaktan da imtina ettiği ifade edilmiştir (Çiçek, 2017: 51-59).

- Cebecioğlu, E. (2018). *Nokta-i süveydâ*. Erkam Yayınları.
- Ceyhan, S. (2012). Vakit. *Dıyanet İslam Ansiklopedisi*. (42), 491-492.
- Çiçek, H. (2017). Felsefeyle çocuk çocukla felsefe. *Çocuk ve Medeniyet*, 2 (4), 51-60.
- Demirdaş, Ö. (2012). Tasavvuf tarihinde halvet ve halvetin manevi eğitimdeki rolü. *EKEV Akademi Dergisi*, (53), 131-142.
- Demirli, E. (2009). *İslam metafiziğinde Tanrı ve insan*. Kabalıcı Yayıncılık.
- Ebû Nasr Serrâc, (2016). *el-Lüma' İslam tasavvufu: Tasavvufla ilgili sorular-cevaplar*. (H. Kamil Yılmaz, Çev.). Erkam Yayınları.
- Feridüddin Attâr. (2006). *Mantiku't-tayr (kuşların dili)*. (M. Çiçekler, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Filiz, L. (1998). *Noktanın sonsuzluğu*. Pan Yayıncılık.
- Gazâlî. (1984). *İnançta bassas ölçüler (İlcâmü'l-avam an ilm-i kelâm)*. (N. Yılmaz, Çev.). Hisar Yayınları.
- Gazâlî. (2002). *İhyau Ulumi'd-Din tercümesi*. (A. Serdarođlu, Çev.). Bedir Yayınevi.
- Gazâlî. (2004). *Yol gidenlerin kılavuzu ve arayanların bahçesi*. (A. Duran, Çev.). Hikmet Neşriyat.
- Gazâlî. (2007). *İlahi ablak*. (Y. Arıkan, Çev.). Uyanış Yayınevi.
- Gazâlî. (2013). *İlmin ölçütü (Mi'yarü'l-ilm)*. (H. Hacak - A. Durusoy, Çev.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Gazâlî. (2019). *Nurlar âlemi (Mişkatu'l-envar)*. (Ş. Eren, Çev.). DİB Yayınları.
- Göktaş, V. ve Tenik, A. (2014). *Allah'la var olmanın yolu: Zikir*. İlâhiyât Yayınları.
- Izutsu, T. (2020). *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki anahtar-kavramlar*. (A. Yüksel, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- İbrahim Hakkı Erzurumî. (1980). *Mârifetnâme*. (F. Meyan, Çev.) Bedir Yayınevi.
- İnançer, Ö. T. (2013). *Vakte karşı sözler*. Sufi Kitap Yayınları.
- İnci, N. (2022). Muhâsibî'nin eserlerinde vicdanın kavramsal ve problematik zemini. *İslâmî Araştırmalar dergisi*, 33 (2), 575-595.
- Kelâbâzî. (2014). *Doğuş devrinde tasavvuf (ta'arruf)*. (S. Uludağ, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Kılıç, M. E. (2011).. *Anadolu'nun rubu: Tasavvuf, felsefe, siyaset konuşmaları*. Sufi Kitap Yayınları.
- Kuşeyrî. (1989). *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Dâru's-Şa'b.
- Küçük, O. N. (2004). Zaman düşüncesinin tasavvufi açılımı. *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 3(9), 221-238.
- Küçük, O. N. (2006). *Fibi Ma Fibi ekseninde Mevlana'nın tasavvufi görüşleri*. Rumi Yayınları. 2006.
- Merter, M. (2014). *Psikolojinin üçüncü boyutu: Nefs psikolojisi ve rüyaların dili*. Kaknüs Yayınları.
- Merter, M. (2016). *Dokuz yüz katlı insan*. Kaknüs Yayınları.
- Mevlânâ. (2014). *Fîhi Mâ-Fîh*. (A. Gölparnarlı, Çev.). İnkılap Kitabevi.
- Mevlânâ. (2015). *Divan-ı Kebir: Seçmeler*. (Ş. Can, Çev.). Ötüken Nesriyat.
- Mevlânâ. (1995). *Mesnevi*. (V. İzbudak, Çev.). MEB Yayınları.
- Mevlânâ. (2016). *Mesnevi Tercümesi*. (Ş. Can, Çev.). Ötüken Nesriyat.
- Muhyiddin İbnü'l Arabî. (1992). *Tedbirat-ı İlahiyye Tercüme ve Şerhi*. (A. A. Konuk, Çev.). İz Yayıncılık.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî. (2007). *Fütühât-ı Mekkiyye*. (E. Demirli, Çev.). Litera Yayıncılık.

- Muhyiddin İbnü'l Arabî. (2013). *Fusûsü'l-Hikem*. (E. Demirli, Çev.). Kabalıcı Yayıncılık.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî. (2017). *Fusûsü'l-Hikem: Tercüme ve Şerhi*. (A. A. Konuk, Çev.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Nesterova, S. (2016). Sûfi vaktin oğlu: Tasavvufta zaman olgusunun bireysel algıları. *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu*. Selçuklu Belediyesi Yayınları.
- Oruç, C. (2010). Okul öncesi dönemde dini duygunun kökenleri ve gelişimi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10 (3), 75-96.
- Özcan, A. Ü. (2022). *Fabreddin-i Irakî'nin Lemaât adlı eserinin değerlendirilmesi*. Rağbet Yayınları.
- Öztürk, E. (2020). Erken dönem Fütüvvetnameleri ekseninde Ahiliğin ahlaki temelleri. (V. Göktaş - H. Alkan (Ed.) *Hacı Bayram-ı Velî V* içinde (ss. 423-448). İlahiyat Yayınları.
- Öztürk, Ş. (2021). Tasavvufi düşüncenin bağımlılığa bakışı. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6 (2), 498-522.
- Râgıb el-İsfahânî. (2018). *Mutluluğun kazanılması (Tafsili'n-neşeteyn ve tahsilü's-saadeteyn)*. (M. Solmaz, Çev.). Sufi Kitap Yayıncılık.
- Sâdî-î Şîrazî. (1980). *Bostan ve Gülîstan*. (K. R. Bilge, Çev.). Meral Yayınevi.
- Sayar, K. (2021). *Sufi Psikolojisi*. Kapı Yayınları.
- Sayın, E. (2012). Tasavvuf ve psikoloji açısından ibnü'l-vakt anlayışının etkileri". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 12 (3), 177-190.
- Suad el-Hakîm. (2005). *İbnü'l-Arabi Sözlüğü*. (E. Demirli, Çev.). Kabalıcı Yayıncılık.
- Sühreverdî. (2005). *Gerçek tasavvuf (Avarifü'l-Mearif)*. (D. Selvi, Çev.). Semerkand Yayıncılık.
- Usta, M. (2019). *Tasavvuf eğitimi yöntemleri: E'tvar-ı Seb'a / Yedi Mertebe*. Mana Akademik Yayınları.
- Yazır, E. M. (2011). *Hak Dini Kur'an Dili*. Azim Dağıtım ve Yayıncılık.
- Yıldız, M. (2021). Geleceğin korkusunu geçmişin hüznünü taşımayan insan: İbnü'l-vakt. *Sufiyye*, 11, 79-98.
- Yılmaz, H. K. (2010). *Anabatlaryla Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ensar Neşriyat.
- Yılmaz, S. (2020). Nokta-i Süveydâ'nın önemi ve özellikleri. *Akademik İslam Araştırmaları Dergisi*, (8), 103-130.

EXTENDED SUMMARY

In Sufism, childhood is evaluated in the context of the truth of man, and it is thought that man harbors his childhood within himself, just as the fruit hides its seed within itself. In this sense, it can be stated that this child is a kind of prototype of the human being. This prototype points to the human being who is stated to have been created in the "*absan-i taqwim*" (the best form) where faith and servitude are formed in the most ideal way.

In Sufi sources, childhood stands out as a metaphorical concept that is used to characterise individuals who are unable to see with the eye of meaning and who cannot reveal their ability to think abstractly. In addition, in the journey of spirit (*sayr wa suluk*), the *salik* is expected to give birth to the child of the heart, like a flower blooming with the light of *ma'rifa*, along with *dhikr*, *khalwa* and *riyadhah*. With the birth of the child of the heart, it is expected that a return to the first/original state will be experienced and the purity of the child will be attained. On the other hand, giving birth to the child of the heart also requires being a child of time (*ibn al waqt*); the *salik* will be free from the sadness of the past and the anxiety of the future and will adopt the motto of living in the moment, realizing the moment and being a child of the moment in a time of timelessness. As can be seen, concepts related to children and childhood in Sufism seem to be intertwined with original expressions and concepts.

While childhood stands out as an era that symbolizes an immature human being and ends when the matured person reaches the age of adolescence, it is also remarkable that the principle of child and parent is followed in the relationship of the disciple (*murid*) with his master (*murshid*). On the other hand, the heart is considered to be the point of tawheed in the servant, and from the point of tawheed in the heart (*noqta al-sumayda*), there is the emergence of the child of the heart (*walad al-qalb*). This child of meaning is man's own truth and its place in Sufism has a particular importance. In addition, childhood is also considered as one of the only goals of Sufism, for which a person attains decency and purity, and finally, in the concept of "ibn al-waqt", the characteristics of time and childhood are mentioned together. Therefore, in this article, an attempt has been made to elaborate on the meanings and patterns of meanings expressed by childhood in Sufism.

In Sufi terms, child or childhood is a phenomenon used to symbolize a person who has not yet reached maturity by equating it with a period in the individual's maturation journey when the human mind has not yet matured and is in need of parents. In addition to this, childhood has been attributed a meaning that can be understood as the truth of the human being who was created on the basis of "*absan-i taqwim*", that is, the original human being, the purest state at the beginning of creation. As for the heart, which is the center of Tawheed, the concept of "*walad al-qalb*" refers to the child of meaning, and therefore to the fact that human beings give birth to themselves, build themselves and thus gain perfection. Accordingly, it is noteworthy that true faith is associated with the child of meaning that manifests in the heart.

It is also of great importance to ensure the preservation of human nature in Sufism and, therefore, to achieve child purity. On the other hand, the combination of time and childhood in the concept of "*ibn al waqt*" is thought to be an expression of the Sufi's being submissive and passive like a child in the face of Allah Ta'ala's judgment in the "moment". Moreover, it would be possible to state that the Sufi's staying in the moment not only protects him from the sadness of the past and the anxieties of the future, but also prepares the ground for the Sufi to keep the freshness of faith constantly alive, just as children are amazed at the moment.